

V MAKSESÜSTEEMID

Pankadevaheliste maksete arveldussüsteem

Pankadevaheliste maksete arveldussüsteemide kaudu arveldatakse iga päev ligi 99 000 makset väärtusega 12,8 miljardit krooni.

ESTA kliendisõbraliku funktsionaalsuse tõttu arveldatakse enamik ehk üle 99% kõikidest pankadevahelistest kroonimaksetest ESTAs (vt joonis 1). Arveldusmahu poolest on ESTA osakaal siiski suhteliselt väike – selle kaudu arveldatakse päevas keskmiselt 1,5 miljardit krooni ehk vaid 12% pankadevaheliste maksete käibest.

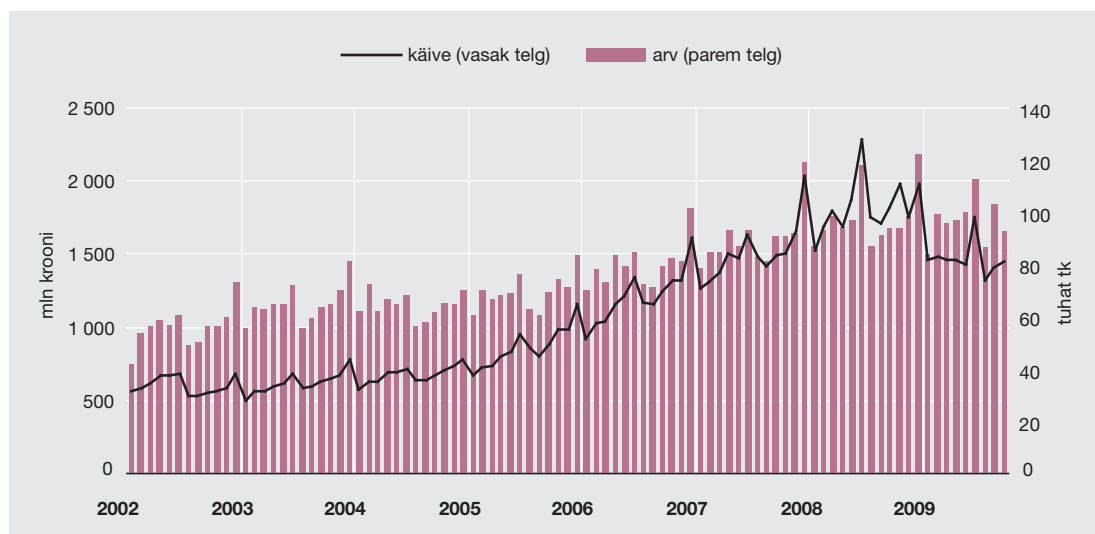
Hoolimata sellest, et maksete arv ja käive finantskriisiga kaasnenuid hoiuste arengu tõttu aasta tagasi tõusid, on üldine majanduslangus 2009. aasta esimese üheksa kuu jooksul peegeldunud ka arveldusmaastikul. Maksete käive langes 2007. aasta keskpaiga tasemele, kahanedes aastaga 14%. Makse keskmine suurus alanen ligi 15 000 kroonile.

RTGSis arveldatud maksete arv langes aastaga 21%, peamiselt pangaklientide algatatud kiirmaksete arvu märgatava vähenemise tõttu (25% aastast; vt joonis 2).

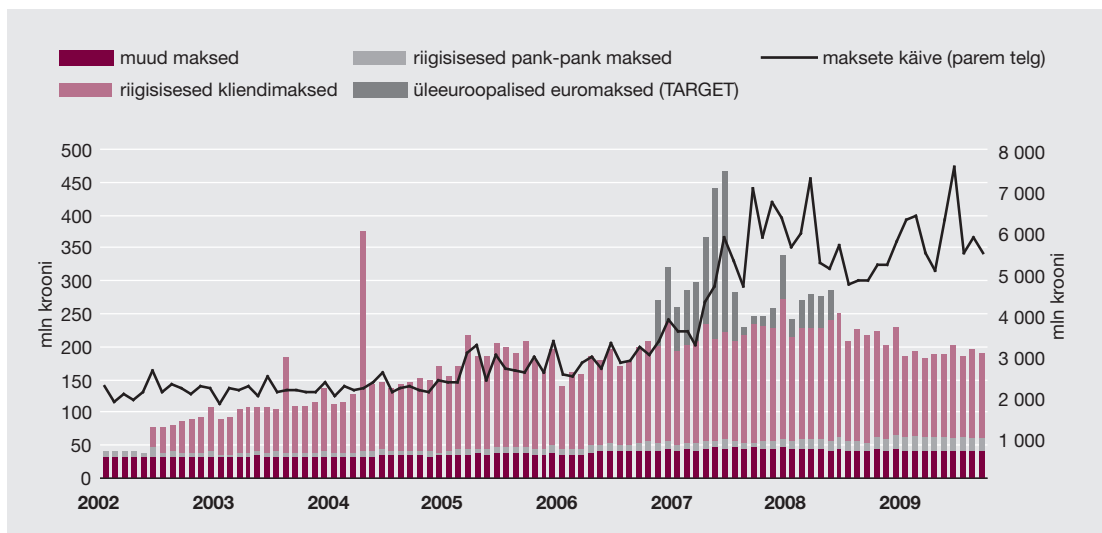
2009. aasta aprillist septembri lõpuni arveldati kiirmaksete süsteemi vahendusel keskmiselt 192 tehingut päevas, millest pangaklientide algatatud kiirmaksed moodustasid üle kahe kolmandiku. Päevas arveldati keskmiselt 130 kliendimakset keskmise suurusega 5,7 miljonit krooni.

Kuna kiirmaksete käibe kasv kiirenes viimase paari kuu jooksul 18%ni aasta arvestuses, tõusis keskmine päevakäive ligi 6 miljardi kroonini. Suurima osa käibest moodustavad endiselt pankade kohustuslikud maksed ehk ESTA tagatiskonto tehingud (38%) ja pankade omavahelised maksed (26%). Nii nagu 2009. aasta kevadelgi, langes väärtpaberite netoarvelduskohustuste käive kooskõlas börsi arenguga aasta arvestuses ligikaudu 65%.

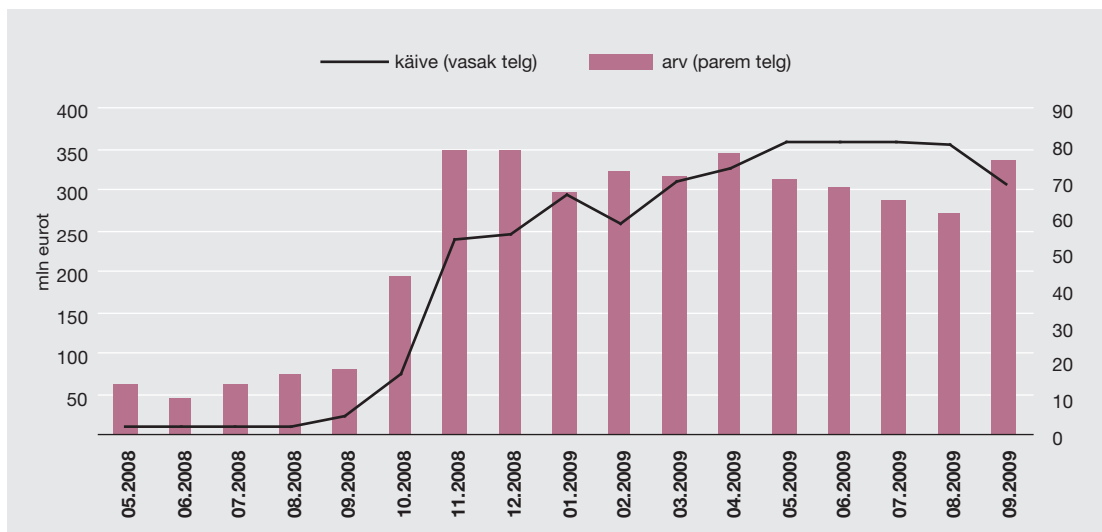
Finantskriisi haripunkti ehk 2008. sügis-talvest saadik aktiivsemalt kasutatud arveldussüsteemis **TARGET2-Eesti** arveldati viimasel poolaastal päevas 69 makset koguväärtusega 343,3 miljonit eurot ehk 5,4 miljardit krooni (vt joonis 3). TARGET2 vahendusel laekus aga Eestis tegutsevate pankade (sh pangaklientide) kontodele iga päev keskmiselt 199 makset koguväärtusega 343,4 miljonit eurot ehk 5,4 miljardit krooni.

Joonis 1. ESTAs arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

Joonis 2. EP RTGSis arveldatud maksete arv päevas ja kuu keskmine päevakäive

Joonis 3. TARGET2-Eestis arveldatud keskmine maksete arv ja käive päevas

Makseviisid

Maksete teostamise keskkond

TNS Emori teostatud iga-aastase uuringu järgi on sissetulekute saajate osakaal küll mõnevõrra langenud, kuid selgelt on kasvanud **sissetulekute laekumine** sularaha asemel pangakontole. Peamine muutus tuleneb pensionide väljamaksmisüsteemi muudatusest, mille tulemusel sularahas pensioni saajate osakaal vähenes enam

kui viis korda. Seega on pangaklientide arv ja pangakanalite kasutajaskond suurenenud tänu sellele, et rohkem sissetulekuid laekub nüüd pangakontodele.

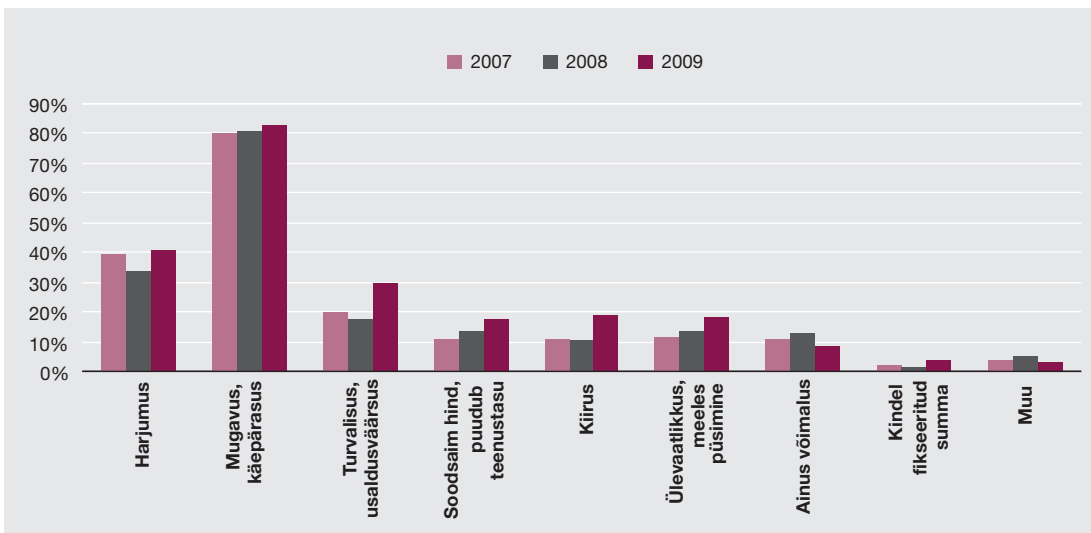
Lisaks kinnistas uuring varasemate trendide jätkumist ostude ja regulaarmaksete tasumisel **kasutavate makseviiside** levikus. Sularahas ostude ja regulaarmaksete eest tasumine on aastaga vähenenud ning sularahas maksmist kasutavad endiselt pigem pensionärid, väike-

linna ja madalama sissetulekuga perekonnad. Nooremad ning kõrgema sissetulekuga inimesed eelistavad teistest sagedamini ostude eest tasumist pangakaardiga, millest enamiku moodustavad deebetkaardid. Samas on ka krediitkaartidega igapäevaste maksjate osakaal viie aastaga kasvanud kokku viis korda.

Veelgi enam eelistatakse regulaarmaksete tasumisel püsi- või otsekorraldusi ning maksekorral-

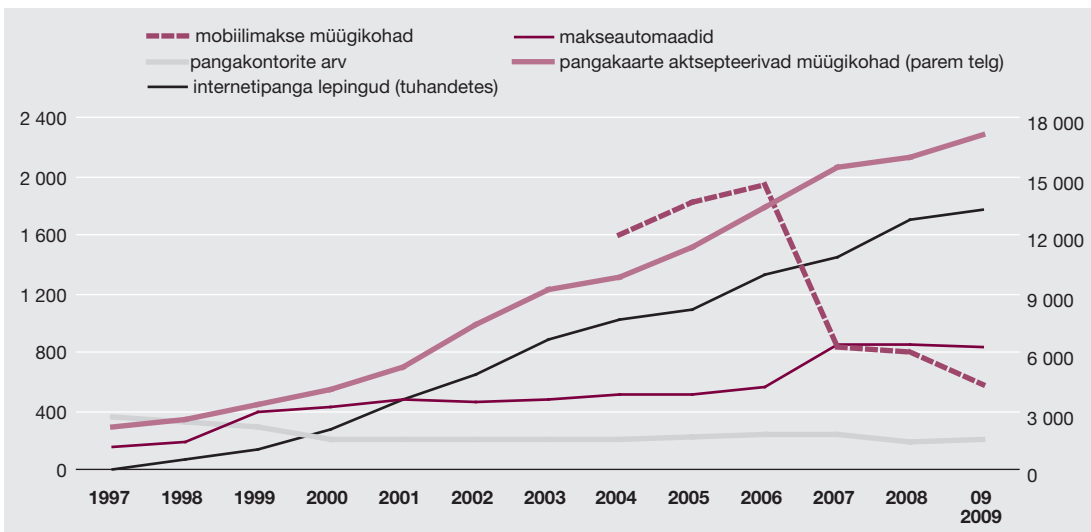
dusi interneti teel. Kasutajad on maksekanalit valides pidanud oluliseks harjumust ja mugavust, kuid viimaste aastatega on üha tähtsamaks muutunud turvalisus, ülevaatlikkus ning makse tegemise hind (vt joonis 4).

2009. aasta sügiseks kasvas pangakaarte aktsepteerivate **müügikohtade arv** möödunud aasta sügisega võrreldes enam kui 1000 võrra, ulatudes septembri lõpuks 17 110ni (vt joonis 5).

Joonis 4. Maksekanali eelistuste põhjused

Allikas: Emor (2009)

Joonis 5. Jaemaksete teostamise võimalused Eestis aastate lõikes (perioodi lõpu seisuga)

Mobiilimakseid aktsepteerivate müügikohtade arv kahanes jätkuvalt ning septembri lõpus oli neid alles vaid 587, mis on neli korda vähem kui 2008. aasta septembris. Uusi pangaautoomaate lisandus aasta jooksul kokku 15 ning kõik need on mõeldud ristkasutuseks ja sularaha väljavõtmiseks. Kokku oli septembri lõpus 1017 pangaautoomaati.

Krediitiasutuste vahendusel teostatavad maksed

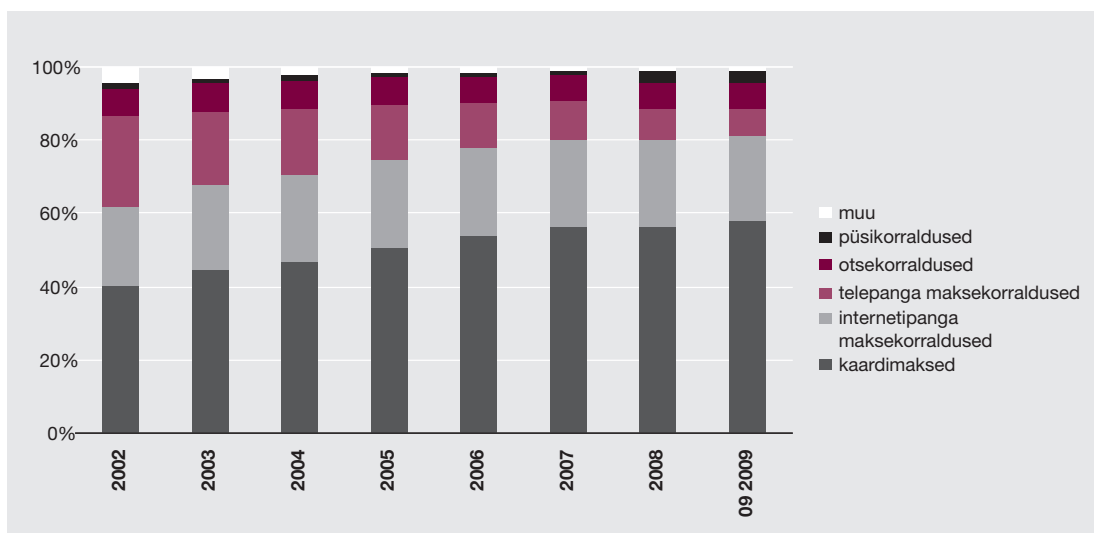
2009. aasta esimese kolme kvartali jooksul pankade vahendusel tehtud maksetehingutest ligikaudu 99,7% teostati sularahata makseviise kasutades¹. Keskmine **tehingute arv** kuus kasvas 2008. aasta keskmisega võrreldes enam kui 200 tehingu võrra ehk 22 430 tehinguni. Nagu ka TNS Emori uuringust ilmnes, on inimeste makseviiside kasutamise harjumused välja kujunenud. Pigem eelistatakse üht kindlat makseviisi, mitte mitut erinevat. Enamiku sularahata maksetehingutest moodustasid endiselt kaardimaksed, makse- ja otsekorraldused – vastavalt 58%, 35% ja 7% (vt joonis 6). Suurem osa maksekorraldusi

tehti interneti (66%) või telepanga (22%) kaudu.

2009. aastal vähenes **sularahata maksete keskmine kuukäive** 2008. aasta keskmisega võrreldes ligikaudu 14%. Käive kahanes kõikide makseviiside arvestuses, välja arvatud telepanga vahendusel teostatud maksete puhul, kus see kasvas 2,8%. Maksete käibest 99% teostati maksekorraldust kasutades, millest 66% moodustas interneti kaudu tehtud maksekorralduste käive. Telepanga vahendusel teostatud maksete käive oli ligikaudu 22% kõikidest maksekorraldustest.

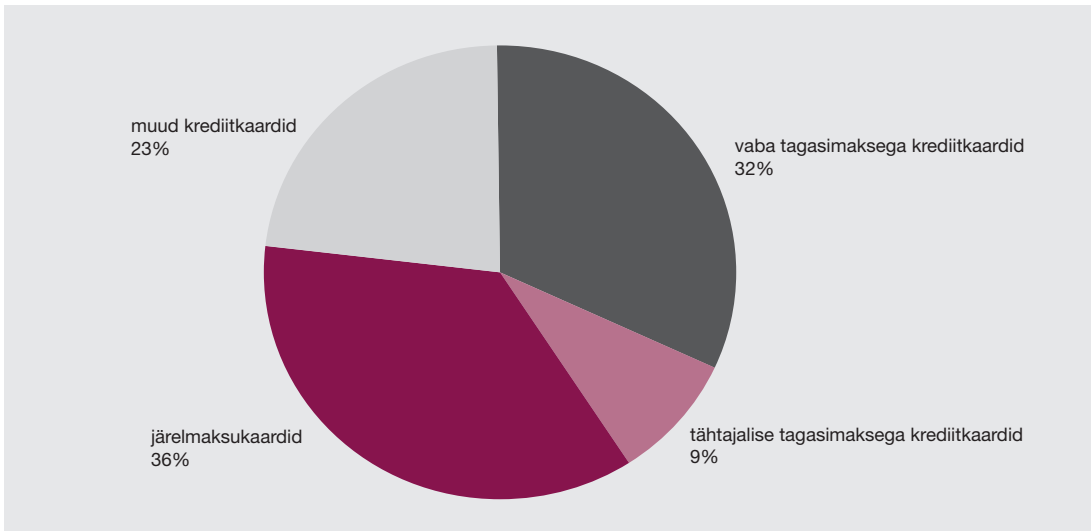
Pangakaartide kasutamine

Krediitiasutuste väljastatud **pangakaartide arv** (1,85 mln) on viimase aasta jooksul püsinud enam vähem möödunud aasta tasemel. Aastaga tõusis see arv vaid 1,5%, mis tulenes deebetkaartide arvu kasvust. Krediitkaartide arv vähenes aastaga 2,7%. Peale vaba tagasimaksega kaartide, mille arv suurenes 12%, vähenes kõikide teist liiki krediitkaartide arv. Seega kasvas deebetkaartide osakaal mõnevõrra, ulatudes

Joonis 6. Enimkasutatavad makseviisid Eestis

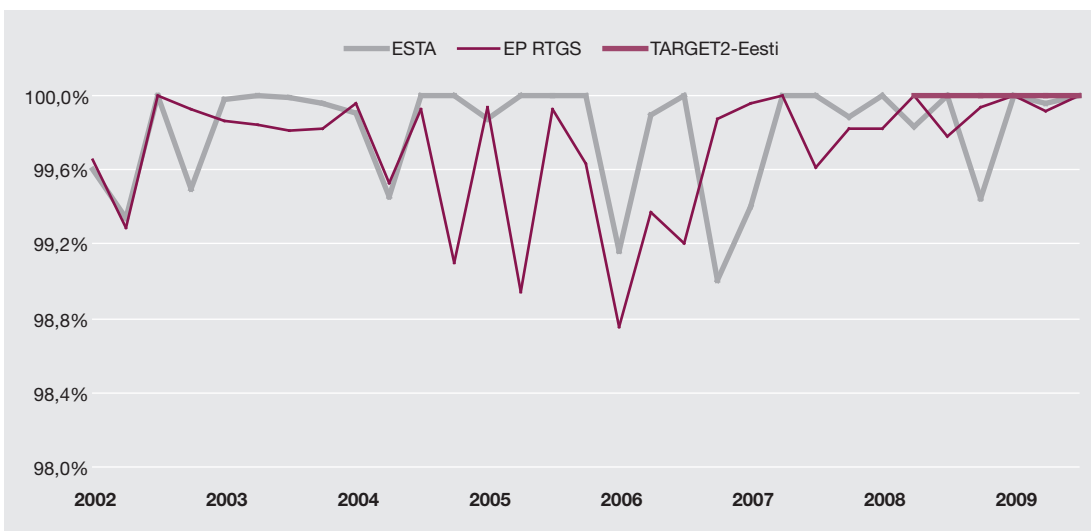
¹ Sularahata makseviisid: kaardimaksed, otsekorraldused, mobiilimaksed, maksekorraldused (sh püsikorraldused, paberil maksekorraldused, telefoni- ja internetipanga maksekorraldused, mobiili maksekorraldused, muu krediiditüüpi maksekorraldused, SWIFT) ja tšekid (sh reisitšekid).

Joonis 7. Krediitkaartide osakaal Eestis (2008. aasta septembri seisuga)

76%ni kõikidest pangakaartidest. Vaba tagasimaksega kaartide osatähtsus kõikide krediitkaartide hulgas suurenes 28%lt 32%ni ning sedagi peamiselt kõige populaarsemate krediitkaartide ehk järelmaksukaartide arvel, mille osatähtsus langes 40%lt 36%le (vt joonis 7).

Pangakaartide kasutamise aktiivsus on püsinud varasemate aastate tasemel. Väljastatud deebetkaartidest ligikaudu 80% on kasutatud vähemalt ühe korra aastas. Krediitkaartide kasutamise aktiivsus oli endiselt madal – kõikidest väljastatud krediitkaartidest kasutati aastas vähemalt korra vaid ligikaudu 55%.

Joonis 8. Pankadevaheliste arveldussüsteemide käideldavus

Järelevaataja hinnang

Eesti toimivates pankadevahelistes arveldussüsteemides ei tulnud viimasel poolaastal ette selliseid juhtumeid, mis oleksid ohtu seadnud riigi finantssektori stabiilsuse. Eriti oluliste arveldussüsteemide (TARGET2-Eesti, EP RTGS ja ESTA) funktsionaalsus ja tööpõhimõtted on kavandatud nii, et erinevate riskide realiseerumise võimalused on viidud miinimumini.

Viimase poole aasta jooksul esines **EP RTGSis üks tõsine tõrge**², mille tagajärjel oli süsteemi töö katkenud 53 minutit (vt joonis 8). Sidekatkestuse tekitanud viga lokaliseeriti ja katkestuse põhjustanud Eesti Panga võrgu seadme rike kõrvaldati. EP RTGSi käideldavuse tase oli II kvartalis 99,92% ja III kvartalis 100%.

ESTAs oli vaadeldaval perioodil samuti vaid **üks tõsine tõrge**, mis põhjustas süsteemi töö katkemise 22 minutiks. Tõrget põhjustanud viga on tuvastatud ja parandatud. ESTA käideldavuse tase oli II kvartalis 99,96% ja III kvartalis 100%.

TARGET2-Eesti süsteem töötas tõrgeteta ja käideldavus oli nii II kui III kvartalis 100%.

Alates 2009. aasta 3. augustist on **TARGET2-Eesti liige** lisaks 2008. aasta mais liitunud krediitiasutustele ja Eesti Pangale ka **Eesti Väärtpaberikeskus** (EVK). Kuna EVK liitumine ja euroarvelduste juurutamine väärtpaberitehingutest tulenevate nõuete arveldamisel mõjutab nii TARGET2-Eesti kui ka väärtpaberiarveldussüsteemi toimimist, siis analüüsis Eesti Pank EVK projekti mõju arveldussüsteemides.

Arvestades erinevate teenuste juurutamist, võib EVK TARGET2-euroarvelduste projekti jagada kolmeks etapiks:

- 1) Eesti-sisised teenused, mis ei hõlma väärtpaberi ostu-müügitehingutest tulenevate

rahaliste nõuete ja kohustuste arveldamist (makseid tehakse eelkõige investeerimisfondide osakutega seoses ja väärtpaberiomandusega seotud väljamaksete tegemiseks), rakendati 3. augustil 2009;

- 2) Eesti-sisene väärtpaberite ostu-müügi tehingutest tulenevate rahaliste nõuete ja kohustuste arveldamine – rakendamise tähtaeg detsember 2009;

- 3) Balti ühtse kauplemiskeskonna tehingutest tulenevate rahaliste kohustuste arveldamine – EVK määratud esialgne rakendamistähtaeg on kevad 2010.

Eelnevatel aastatel Eesti Panga arveldussüsteemide järelevaataja hinnangutes viidatud puudused, mille tõttu ei ole arveldusriskid seni olnud täielikult maandatud, plaanib EVK Eesti-siseste teenuste (eelkõige teise etapi teenuste) juurutamisel kõrvaldada. Selleks kasutatakse:

- 1) reaalaajalist väärtpaberi ülekannet makse vastu (*delivery versus payment, DVP*) arveldust;
- 2) integreeritud arveldusmudelit, kus arveldussüsteemi osalised (kontohaldurid) kannavad rahalised vahendid arveldussüsteemis TARGET2-Eesti avatud EVK maksemooduli kontole, mida saab kasutada arvelduste teostamiseks vajaliku tagatiskontona;
- 3) EVK muudetud andmetöötlusreegleid.

Eesti Panga hinnangul võib EVK pakutud lahendit nii operatsioonilisest, tehnilisest kui ka järelevaataamise aspektist lähtuvalt pidada mõistlikuks ja asjakohaseks.

Balti ühtse kauplemiskeskonna tehingutest tulenevate rahaliste kohustuste arveldamise rakendamiseks plaanib EVK TARGET2 arveldussüsteemi teenuseid kasutama hakata TARGET2 kõrvalsüsteemiliidese kaudu. See tähendab, et nõuete ja kohustuste arveldamine toimub arveldussüsteemis TARGET2-Eesti avatud EVK kui

² Riskihalduse protseduurireeglite kohaselt loetakse tõrget tõsiseks, kui intsidendist on haaratud mitu süsteemiosalist või see toob kaasa talituspidevuse rakendamise või arveldussüsteemide käideldavuse languse.

väärtpaberiarveldussüsteemi halduri alamkontol.

Arveldusriskide realiseerumist plaanitakse juhtida ja maandada järgmiselt:

- 1) kasutades integreeritud arveldusmudelit, mis võimaldab EVK-l omada informatsiooni raha- ja väärtpaperipositsioonide üle kogu arveldustsükli vältel;
- 2) lähtuvalt analüüsi tulemusest ja kokkulepetest turuosalistega kaalutakse kauplemislimiitide kehtestamist ning eraldiseisva garantiifondi loomist.

Üldjoontes on kavandatud **Baltikumi arveldus-skeem Eesti Panga hinnangul sobiv** ja Eesti Pank toetab EVKd selles arveldusinfrastruktuuride integreerimise projektis. Enne Baltimaade projekti lõplikku elluviimist tuleb TARGET2-Eesti EVK alamkontoga seotud tehnilisi lahendusi siiski veel täpsustada ning TARGET2-Eesti reegleid põhjalikult täiendada.